

УДК 347.965:351.713

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.2>*Л. О. Батанова*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА У МИТНИХ СПОРАХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вступ. Митна справа охоплює широкий спектр правовідносин: від митного оформлення товарів та транспортних засобів, визначення митної вартості та класифікації товарів до проваджень у справах про порушення митних правил. У цих відносинах адвокат виступає як консультант, представник у відносинах з митницею та в суді, а також як захисник у кримінальних і адміністративних провадженнях, що виникають у зв'язку з порушенням порядку переміщення товарів через митний кордон України. **Актуальність теми** визначається динамікою нормативних змін та особливостями застосування права в умовах глобалізації торгівлі і, зокрема, воєнних та поствоєнних реалій України.

Метою статті є комплексний аналіз правових засад діяльності адвоката у митних спорах, виявлення ключових проблем застосування існуючої нормативно-правової бази та процесуальних механізмів захисту, а також розробка практико-орієнтованих рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання діяльності адвоката у митних спорах і підвищення правової культури для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Постановка проблеми. Сучасна практика митного регулювання та супроводу зовнішньоекономічної діяльності в Україні вимагає від адвоката не лише знань процесуального й матеріального права, але й глибокого розуміння специфіки митної справи, а саме: класифікації та кодування товарів, методів визначення митної вартості, міжнародних торговельних правил, логістики та багато інших питань. Разом із тим наявні нормативні колізії, неоднозначність у тлумаченні окремих положень Митного кодексу України, часті зміни підзаконних норм і нестабільність судової практики створюють значні ризики для суб'єктів ЗЕД та їхніх захисників. Внаслідок цього виникає актуальна науково-практична проблема: якими мають бути правові засади професійної діяльності адвоката у митних спорах для ефективного захисту інтересів клієнтів у сфері митної справи та забезпечення правової визначеності в митних відносинах?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури й публікацій останніх років демонструє, що дослідження, пов'язані з митною тематикою, зосереджені переважно на загальних питаннях митного регулювання, визначенні митної вартості, міжнародній торгівлі та адміністративно-правових аспектах застосування Митного кодексу України. Водночас специфіка питань адвокатської діяльності у митних спорах – зокрема процесуальні практики ефективного оскарження рішень митних органів, стандарти доказування транспортних та логістичних витрат, моделі превентивного комплаєнсу для зменшення ризиків оскаржень розглядаються уривчасто та фрагментарно. Праці практиків (аналітичні огляди

юридичних компаній, коментарі до Митного кодексу України) переважно носять прикладний характер і рідко формують узагальнені методологічні підходи або пропозиції щодо системних змін у правовому регулюванні адвокатської діяльності у митних спорах.

Серед вчених, чий праці присвячено дослідженню проблемних питань митної справи та оскарженню рішень, дій або бездіяльності митних органів необхідно виділити: І.Г. Бережнюка, Н.І. Білак, Є.В. Додіна, Ю.М. Дьоміна, О.Л. Калашникову, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, Б.А. Кормича, А.В. Мазура, Г.Л. Малєєву, І.В. Міщенко, В.В. Нижникову, Ю.В. Оніщика, Д.В. Приймаченка, П.В. Пашка, В.В. Прокопенка, М.М. Толстолуцьку, В.В. Ченцова, О.П. Федотова та ін.

Дослідженню організаційно-правових питань адвокатської діяльності, відмітимо праці Н.М. Бакаянної, А.І. Білохи, Р.В. Вереша, Т.Б. Вільчика, А.В. Гончаренка, Т.Ю. Демчиної, Є.О. Качанова, О.В. Кисиль, Т.В. Кривченка, Д.В. Лученка, О.В. Мазура, Н.А. Макаренка, О.І. Марочкина, Н.А. Меркулової, Ю.В. Оніщика, Л.А. Остафійчука, К.Л. Павлуненка, В.В. Реви, Ю.В. Розмана, М.М. Толстолуцької та ін.

Виклад основного матеріалу. Інститут адвокатури зазнає значних змін, які покликані не лише визначити правовий статус адвоката як професійного захисника публічних та приватно-правових інтересів, дотримання правил адвокатської етики та адвокатського самоврядування, але й визначення гарантії адвокатської діяльності як учасника у митній справі. А головне, правові аспекти діяльності адвоката у митних спорах.

Особливою категорією справ є митні спори, що обумовлено особливістю їх розгляду як в адміністративному, так і в судовому порядку, особливостями кола учасників справи, досудового врегулювання спору, процесу доказування, виконання судових рішень у таких справах тощо. Тому питання представництва адвокатом інтересів клієнтів (суб'єктів ЗЕД та громадян) набувають особливої актуальності.

Однією з першочергових завдань діяльності адвоката у митних спорах є чітке розуміння специфіки правового регулювання митної справи та митно-правових спорів. З цього приводу слушним є твердження Ю.В. Оніщика та М.М. Толстолуцької про те, що «митні спори є видом публічно-правових спорів» [1, с. 55]. На цій же підставі деякі науковці вважають, що альтернативні процедури вирішення митних спорів як адміністративно-правових, не відповідають природі цих спорів. Так, Д.В. Лученко стверджує, «що реалізація, перш за все, публічного інтересу в цих відносинах зумовлює другорядність договірних форм їх регулювання» [2, с. 154]. Погоджуючись з ними, Ю. Розман визначає, що «альтернативні способи вирішення спорів спрямовані на врегулювання правових конфліктів, що виникають у приватноправовій сфері, на основі узгодження позицій та інтересів сторін, які здійснюються недержавними органами» [3, с. 249].

Митні спори можуть бути вирішені в адміністративному порядку або через суд. В Україні, для вирішення митних спорів, можна звернутися до митного органу, або, якщо це не призводить до вирішення спору, – до адміністративного суду [4, с. 600].

Правове регулювання митної справи в Україні базується на Митному кодексі України (далі – МКУ) та суміжних актах. МКУ передбачає порядок оскарження

рішень, дій або бездіяльності митних органів, визначає строки та порядок адміністративного оскарження, а також можливість судового захисту прав суб'єктів ЗЕД. Зокрема, МКУ встановлює порядок оскарження рішень митних органів та поетапність адміністративного оскарження до вищестоящих митних органів і до суду [5].

На практиці також діють норми адміністративного та цивільного процесуального законодавства, норми Кодексу про адміністративні правопорушення щодо постанов у справах про порушення митних правил, а також норми кримінального права й процесу (у випадках контрабанди та пов'язаних злочинів).

В науковій літературі можна зустріти точку зору, відповідно до якої виділяються дві форми діяльності адвоката – процесуальна (визначається процесуальними нормами, зокрема нормами КПК, ЦПК ГПК України) та не процесуальна, що регламентується законодавчими та локальними нормативно-правовими актами, Правилами адвокатської етики). Але й існує точка зору відповідно до якої у діяльності адвоката виділяють лише процесуальну складову [6, с. 45]. З цією думкою неможна погодитися, оскільки адвокатська діяльність не зводиться лише до представницької функції у органах судової влади, але й в інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, у відносинах з фізичними та юридичними особами (суб'єктами ЗЕД) тощо.

Детальний огляд законодавчих актів та спеціальної літератури, дозволив визначити коло видів діяльності, що може здійснювати адвокат у митних спорах:

1. Консультаційна та превентивна діяльність, що зводиться до консультування експортерів/імпортерів щодо митної класифікації, режимів, документального забезпечення, правил походження товарів, митних платежів і ризиків. Професійна консультація допомагає мінімізувати ризики помилок при митному оформленні, що часто стають підґрунтям для спорів [7]. Практика великих юридичних фірм підтверджує, що багато фірм систематично надають такі консультації як частину customs practice.

2. Процесуальне представництво – підготовка скарг до вищестоящих митних органів, пред'явлення претензій, захист у адміністративних і господарських судах, оскарження Постанов про порушення митних правил. Адміністративне оскарження рішень митниці та строки на оскарження (наприклад, 10-денний строк для скарг у певних категоріях) – важлива процесуальна деталь, яку адвокат повинен контролювати.

3. Захист у кримінальних провадженнях, наприклад, у випадках підозри у вчиненні контрабанди або інших злочинах, пов'язаних із митним оформленням, адвокат захищає інтереси підозрюваних та обвинувачених, забезпечує процесуальні гарантії (ознайомлення з матеріалами, захист у суді тощо).

4. Судова практика та прецеденти – адвокати відіграють значну роль у формуванні судової практики шляхом оскаржень неправомірних дій митниці; існують приклади успішних позовів, де суди визнавали протиправними відмови митниць або неправильно визначені митні платежі або повернення надмірно сплачених.

Розгляд видів діяльності, що повинен здійснювати адвокат у митних спорах дозволив відмітити, що адвокат повинен володіти бездоганними знанням законодавства у сфері митної справи та практичними навиками участі у митних спорах,

такі, наприклад, як адміністративне оскарження рішень митниць, що зводиться до подачі скарг у межах строків та за процедурою, встановленою МКУ та підзаконними актами. Практичне значення має вміння адвоката сформулювати юридично обґрунтовану скаргу та правильно підібрати докази.

Наступне, адвокат повинен володіти професійними навиками судового оскарження, тобто звернення до адміністративного суду щодо визнання протиправними і скасування рішень митниці. Судові рішення останніх років демонструють, що суди інколи скасовують рішення митних органів при наявності процесуальних порушень або невірному застосуванні норм про визначення митної вартості чи класифікацію.

Ще одним інструментом адвоката є можливість оскарження постанов про порушення митних правил із дотриманням строків та підстав передбачених нормами МКУ. Таким чином, адвокат повинен знати специфіку строків (наприклад, для оскарження Постанов про порушення митних правил строки можуть бути короткими – 10 днів), а також можливості поновлення строків у судовому порядку.

Судова практика, тобто роль адвокатів у прецедентах. Огляд окремих рішень показує активну участь адвокатів у вирішенні спорів з митними органами. Є приклади, коли суди визнавали протиправними відмови митниці прийняти митну декларацію чи неправомірне визначення митної вартості, що свідчить про ефективність адвокатів у таких спорах. Наведені рішення ілюструють, що добре підготовлена позиція адвоката (правова аргументація, докази) може привести до скасування рішень митниці. Так, наприклад, наявність в інформаційних базах даних митного органу інформації про те, що в попередні періоди раніше випущені товари були розмитнені із зазначенням більшої митної вартості жодним чином не доводить неправильність її визначення декларантом, оскільки митна вартість залежить від ряду обставин і визначається в кожному конкретному випадку. Той факт, що контрагент є офіційним дистриб'ютором виробника товару – експортера не визначає сторін контракту пов'язаними між собою особами. Відповідна правова позиція висловлена у Постанові Верховного Суду від 09.04.2020 р. справа №826/4827/16 щодо коригування митної вартості товару з підстав невідповідності митної вартості при розмитненні такого товару за попередні періоди [8].

Також звернемо увагу на правову позицію Верховного суду про те, що митний орган не наділений повноваженнями діяти на власний розсуд за вказаних обставин та проводити додаткову перевірку документів про походження товару після отримання результатів такої перевірки компетентним органом заявленої декларантом країни походження товару [9].

Митні органи мають право здійснювати контроль правильності обчислення декларантом митної вартості. Наявність у митного органу обґрунтованого сумніву щодо правильності визначення митної вартості є обов'язковою, оскільки з цієї обставиною закон пов'язує можливість витребування додаткових документів у декларанта та надає митниці право вчиняти наступні дії, спрямовані на визначення дійсної митної вартості товарів. Витребувати необхідно ті документи, які дають можливість пересвідчитись у правильності чи помилковості задекларованої митної вартості, а не всі, які передбачені ст. 53 МКУ. Ненадання повного

переліку витребуваних документів може бути підставою для визначення митної вартості не за першим методом лише тоді, коли подані документи є недостатніми чи такими, що у своїй сукупності не спростовують сумнів у достовірності наданої інформації. Зазначена правова позиція міститься у Постанові Верховного Суду від 30.01.2018 р. №804/16980/14 щодо реалізації механізму коригування митної вартості товару контролюючим органом [10].

Аналіз спеціальної літератури, законодавчої бази та вибіркової судової практики з питань митної справи, дозволив сформулювати певні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання та перспективи розвитку адвокатської діяльності у митних спорах. Так, з питань кодифікації та оновлення нормативної бази доцільно було би розробити спеціальний підрозділ у Митному кодексі України, присвячений правам і процесуальним гарантіям адвоката у справах, що виникають із митних правовідносин.

У галузі розвитку спеціалізації адвокатів у сфері митної справи доцільним уявляється, розширити програми підвищення кваліфікації у системі Вищої школи адвокатури, акцентуючи увагу на питаннях митного комплаєнсу, логістики, бази оподаткування тощо.

Інституціоналізація участі адвоката у досудових процедурах потребує запровадження обов'язкової участі адвоката при проведенні перевірок, складанні протоколів про порушення митних правил і прийнятті рішень про коригування митної вартості.

Щодо стандартизації судової практики, Верховному Суду варто було б розробити узагальнення практики щодо тлумачення окремих норм Митного кодексу (визначення митної вартості, класифікація товарів, застосування санкцій).

Висновки. Незважаючи на практичну значущість проблеми, тема правових засад діяльності адвоката у митних спорів залишається недостатньо дослідженою у науковому середовищі: існуючі дослідження не в повній мірі охоплюють міждисциплінарні аспекти (право – логістика – економіка), бракує систематизованих емпіричних досліджень судової практики щодо участі адвокатів у митних спорах, а також відсутні наукові розробки щодо стандартів доказування у спорах про митну вартість, класифікацію товарів, нарахування податкового зобов'язання за результатами документальних перевірок та багато інших питань. Через це наукова та практична спільнота потребує цілеспрямованих досліджень, які б поєднали теоретичний аналіз, аналіз судових рішень і практичні рекомендації для адвокатів та законодавця.

Перспективи розвитку правових засад діяльності адвоката у митних спорах полягають у подальшому вдосконаленні нормативного регулювання та інституційного забезпечення адвокатської участі у митних процедурах. Необхідним є кодифікаційне уточнення правового статусу адвоката у митних спорах. Важливо забезпечити системну підготовку адвокатів, запровадити спеціалізацію у сфері митного права, підвищити рівень міждисциплінарної взаємодії з експертами з економіки, логістики та міжнародної торгівлі. Сприяння формуванню сталої практики Верховного Суду, створення науково-практичних центрів митного права та адвокатури, а також розвиток комплаєнс-підходів у ЗЕД, що сприятимуть підвищенню

ефективності адвокатського захисту, забезпеченню правової визначеності та зміцненню довіри до інституту адвокатури у митній сфері.

Література

1. Оніщик Ю.В., Толстолуцька М.М. Правова ідентифікація дефініції «митний спір». *Правові новели*. 2019. № 9. С. 114-119. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/9_2019/17.pdf
2. Лученко Д.В. Про основні ознаки адміністративно-правового спору. *Вісник Національної Академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 148-156. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-148-156.pdf
3. Розман Ю.В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватноправових спорів. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 245-256. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/96e2c99e-3a1b-433e-80c9-3e2d62542300/content>
4. Кучер І.О., Тильчик В.В. Застосування медіації як альтернатива способу розгляду та вирішення митних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №11. С. 598-601. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/143.pdf
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст.552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
6. Яновська О.Г. *Адвокатура України: навчальний посібник*. Київ: Юрінком Інтер. 2007. 280 с.
7. Консультація на митниці: тільки практичні рішення, перевірені на практиці. URL: https://customs.in.ua/ua/konsultaciya_na_tamozne-2/
8. Постанова Верховного Суду від 09.04.2020 р. справа №826/4827/16 щодо коригування митної вартості товару з підстав невідповідності митної вартості при розмитненні такого товару за попередні періоди. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/3336/document/3457>
9. Постанова Верховного Суду від 11.04.2022 р. справа №260/2805/20 щодо не наділення повноваженнями митного органу діяти на власний розсуд. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103914567&red=100003a6b9f7795a6f9e5f4c3de3d57e604314&d=5>
10. Постанова Верховного Суду від 30.01.2018 р. №804/16980/14 щодо реалізації механізму коригування митної вартості товару контролюючим органом. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/5966/document/6537>

Анотація

Батанова Л. О. Правові засади діяльності адвоката у митних спорах: сучасний стан та перспективи розвитку. – Стаття.

У статті досліджено сучасний стан та перспективи розвитку правових засад діяльності адвоката у митних спорах в Україні. Автор аналізує чинне законодавство, зокрема положення Митного кодексу України, що визначають порядок адміністративного та судового оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, а також розглядає особливості процесуального представництва у справах про порушення митних правил.

Наголошено на важливості участі адвоката у митних процедурах, що охоплюють консультаційну, превентивну, процесуальну та захисну діяльність. На основі огляду судової практики сформульовано висновки щодо ефективності адвокатського захисту у справах про визначення митної вартості, класифікації товарів і застосування санкцій за порушення митного законодавства. Підкреслено роль адвокатів у забезпеченні правової визначеності для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також окреслено основні виклики – нормативні колізії, нестабільність правозастосування та потребу у спеціалізованій підготовці фахівців.

У статті розглянуто нормативно-правову основу діяльності адвоката у митних спорах, основні напрями професійної діяльності, процесуальні можливості захисту інтересів клієнтів у взаємовідносинах з митними органами. На основі аналізу законодавства та вибіркової судової практики сформульовано рекомендації щодо вдосконалення участі адвоката участі у митних процедурах.

Запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання: підвищення рівня спеціалізації адвокатів, стандартизація судової практики, розширення доказової бази та взаємодія з експертами у сфері логістики й митної експертизи. Зроблено висновок, що ефективна адвокатська діяльність у сфері вирішення митних спорів є необхідною умовою забезпечення правової визначеності, захисту економічних інтересів та формування єдиної практики застосування митного законодавства України.

Ключові слова: адвокат, митна справа, Митний кодекс України, оскарження рішень, дій (бездіяльності), митні спори, судова практика, правова допомога.

Summary

Batanova L. O. Legal basis for the activities of lawyers in customs disputes: current status and prospects for development. – Article.

The article examines the current state and prospects for the development of the legal basis for the activities of lawyers in customs disputes in Ukraine. The author analyses the current legislation, in particular the provisions of the Customs Code of Ukraine, which determine the procedure for administrative and judicial appeals against decisions, actions or inaction of customs authorities, and also considers the peculiarities of procedural representation in cases of customs violations.

The importance of lawyers' participation in customs procedures, including advisory, preventive, procedural and protective activities, is emphasised. Based on a review of court practice, conclusions are drawn regarding the effectiveness of legal defence in cases concerning the determination of customs value, classification of goods and the application of sanctions for violations of customs legislation. The role of lawyers in ensuring legal certainty for entities engaged in foreign economic activity is emphasised, and the main challenges are outlined, including regulatory conflicts, instability in law enforcement and the need for specialised training of specialists.

The article examines the regulatory and legal framework for lawyers' activities in customs disputes, the main areas of professional activity, and procedural options for protecting clients' interests in relations with customs authorities. Based on an analysis of legislation and selected court practice, recommendations are formulated for improving lawyers' participation in customs procedures.

Areas for improving legal regulation are proposed: increasing the level of specialisation of lawyers, standardising judicial practice, expanding the evidence base, and interacting with experts in the field of logistics and customs expertise. It is concluded that effective advocacy in the field of customs dispute resolution is a necessary condition for ensuring legal certainty, protecting economic interests and forming a uniform practice of applying Ukrainian customs legislation.

Key words: lawyer, customs case, Customs Code of Ukraine, appeal against decisions, actions (inaction), customs disputes, judicial practice, legal assistance.

Дата надходження статті: 27.09.2025

Дата прийняття статті: 23.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025